

पुरातत्व विभागको गतिविधि (आ. व. ०५७/५८)

—सरला मानन्धर

नेपाल अधिराज्यभरका पुरातात्विक, ऐतिहासिक, धार्मिक तथा साँस्कृतिक महत्त्वका स्मारकहरू, विश्व सम्पदा सूचीमा परेका स्मारकहरू, पुरातात्विक स्थलहरू, कलात्मक तथा पुरातात्विक वस्तुहरू, धार्मिक नाच तथा रीतिरिवाज तथा पर्वहरू आदिको संरक्षण, जीर्णोद्धार, उत्खनन् तथा प्रदर्शन गरी देशको सम्पदा तथा संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने लक्ष्य यस पुरातत्व विभागको रहेको छ।

पुरातत्व विभागले गर्नुपर्ने कार्य क्षेत्र श्री ५ को सरकारको विकास योजनाको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा नपर्ने हुँदा ज्यादै सीमित मात्रामा बजेट विनियोजित हुने हुँदा

कार्य क्षेत्रको तुलनामा लगानी रकम कम भएकोले विभागले धेरै कठिनाइहरू सामना गरिरहनु परेको छ। तर पनि केही वर्षदेखि पुरातत्व क्षेत्रमा लगानी रकमको अनुपातमा केही वृद्धि हुँदै गएको छ। विगत ४ वर्षको विकास तर्फको वार्षिक राष्ट्रिय बजेट र त्यसमध्ये यस विभागबाट सञ्चालित विकास कार्यक्रमहरूको लागि विनियोजित रकमलाई तुलनात्मक अध्ययन गर्दा निम्न तालिकाबाट राष्ट्रको वार्षिक विकास बजेटको के कति प्रतिशत रकम यस क्षेत्रमा लगानी भएको छ प्रष्ट हुने छ।

आ. व.	विकास तर्फको राष्ट्रिय बजेट (रु. हजारमा)	यस विभागको विकास बजेट (रु. हजारमा)	राष्ट्रिय विकास बजेटको अनुपातमा विभागको विकास बजेटको प्रतिशत
२०५४/०५५	३,४०,३८,८४८	५७,२८०	०.१६८%
२०५५/०५६	३,७७,४९,९५३	५४,७४०	०.१४५%
२०५६/०५७	४,९८,५९,८९४	४६,२२५	०.९९०४५%
२०५७/०५८	४,८९,०८,५८९	४९,५००	०.९०२८९%
२०५८/०५९	५,०४,७०,२७८	७६,०४९	०.९५०६७%

यस विभागबाट हरेक आ.व. मा राष्ट्रले विनियोजित गरेको रकमबाट गरिएका कार्यक्रमहरूको बारेमा सम्बन्धित सबैलाई जानकारी प्राप्त होस् भन्ने उद्देश्य राखी यस अङ्कमा गत आ.व. २०५७/०५८ को विकास कार्यक्रमहरूको संक्षिप्त विवरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. पुरातात्विक स्थल संरक्षण तथा सुधार आयोजना
यस आयोजना अन्तर्गत पाँच विकास क्षेत्रमा रहेका साँस्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक स्थलहरू लगायतका

अन्य साँस्कृतिक सम्पदाहरूको अध्ययन, अन्वेषण, उत्खनन, संरक्षण एवं प्रकाशन, प्रदर्शन, विभागका विभिन्न शाखाहरू अन्तर्गत रहेका विभिन्न संग्रहालयहरू, दरबारहरू, राष्ट्रिय अभिलेखालय, केन्द्रीय साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण प्रयोगशालाको विकास कार्य तथा जन सहभागितामा सञ्चालित कार्यहरू पर्दछन् ।

यस आयोजना अन्तर्गत भएका कामहरू निम्न अनुसार छन् ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
(क)	पूर्वाञ्चल			
१.	क्षेत्रीय संग्रहालय, धनकुटा			
	१.१) प्रदर्शन कक्षको भुईँ, छाना मर्मत गर्ने र रङ्ग रोगन गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने	२५०	लक्ष्यनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
	१.२) रिटेनिङ्ग वाल र कम्पाउण्ड वाल लगाउने कार्य सम्पन्न गर्ने (४० मी.)	३५०	" "	
२.	बराह क्षेत्रको मठ-मन्दिरको संरक्षण कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१५०	" "	
३.	लेगुवाको नागेश्वर मन्दिरको जीर्णोद्धार कार्य २५% शुरू गर्ने ।	३००	" "	कार्यक्रम संशोधन गरी मन्दिर परिसरमा रहेको प्राचीन पोखरी जीर्णोद्धार गरिएको ।
(ख)	मध्यमाञ्चल			
४.	राष्ट्रिय अभिलेखालय			
	४.१) नेपाल भाषा र लिपिमा लेखिएको अप्रकाशित हस्तलिखित ग्रन्थहरूको सूची तयार गरी प्रकाशन कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१५०	" "	
	४.२) राष्ट्रिय अभिलेखालयको दक्षिण पर्खालको उचाई बढाउने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	२५०	" "	
	४.३) बाइण्डिङ्ग सामान सालवसाली तवरले खरिद गर्ने कार्य ।	५०	" "	

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
	४.४ अभिलेखालय भवनको छाना मर्मत गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने (९१२ ब.मी.)	१,२००	" "	
५.	राष्ट्रिय मुद्रा संग्रहालय, छाउनी			
	५.१ पुरानो मुद्रा खरिद गर्ने कार्य	५०	" "	
६.	राष्ट्रिय संग्रहालय, छाउनी			
	६.१ ऐतिहासिक पुलघर मर्मत गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने	२५०	" "	
	६.२ दक्षिण तर्फको भत्केको पर्खाल पुनः बनाउने कार्य सम्पन्न गर्ने (११मी.)	११०	" "	
७.	राष्ट्रिय कला संग्रहालय, भक्तपुर			
	७.१ पुजारी मठको छाना मर्मत बाँकी ४५% कार्य सम्पन्न गर्ने । (१९० ब.मी.)	८००	" "	
	७.२ संग्रहालयका लागि स्टोर व्यवस्थित गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१५०	" "	
	७.३ भक्तपुर स्थित ५५ भ्याले दरबार कार्य शुरू गर्न प्राविधिक लगत तयार गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने	५००	" "	
८.	केन्द्रीय सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षण प्रयोगशाला, ललितपुर			
	८.१ प्रयोगशाला भवनको बाँकी २३.६३% मर्मत कार्य पूरा गर्ने । (३७१ ब.मी.)	५००	" "	
	८.२ संरक्षण कार्य तथा प्रयोगशालाको परीक्षणका लागि र स्मारकहरूको संरक्षणका लागि सालबसाली रसायन खरिद गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	३००	" "	४७ प्रकारको विभिन्न रसायनहरू खरिद गरिएको
	८.३ विभिन्न संग्रहालयको पौभा चित्र, हुंगा तथा धातुको मूर्तिहरू सालबसाली संरक्षण गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने	१००	" "	७६ थानको संरक्षण कार्य गरिएको
	८.४ भ.पु. भैरव चोकको भित्ते चित्र संरक्षण	५०	" "	
९.	नुवाकोट दरबार क्षेत्र			
	९.१ गारद घरको बाँकी ५०% जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१,५००	वर्षातको कारणले फिगटी छाउन नसकिएको	
	९.२ साततले दरबारको छानाको चुहिएको पाखा सबै मर्मत कार्य सम्पन्न गर्ने ।	३५०	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
	९.३ नुवाकोट दरबार क्षेत्रमा आपतकालीन बसाली कार्य गर्ने अन्तर्गत पर्खाल मर्मत तथा सात तले दरबारमा विद्युत कार्यहरू सम्पन्न गरेको	५०	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
१०.	पुरातात्त्विक गतिविधि सहितको विवरण प्रतिवेदनहरू समाहित "प्राचीन नेपाल" ३ वटा अङ्क प्रकाशित गर्ने कार्य सालबसाली सम्पन्न गर्ने	१५०	" "	
११.	सांस्कृतिक सम्पदा प्रबर्द्धन गर्ने खालका पुरातात्त्विक वस्तुहरूको पोष्टकार्ड र भित्ते चित्र पात्रो सालबसाली उत्पादन कार्य गर्ने सम्पन्न गर्ने	१२५	" "	
१२.	फोटोग्राफी र डकुमेण्टेशन शाखाको सालबसाली जीर्णोद्धार तर्फको साविक कार्य सम्पन्न गर्ने	२००	" "	
१३.	विश्व सम्पदामा समाविष्ट क्षेत्रहरूको सालबसाली प्रचार प्रसार गर्ने अन्तर्गत चाँगुनारायण क्षेत्रको भि.सी.डी. डकुमेण्ट्री तयार गरेको ।	१००	" "	
१४.	संरक्षित स्मारक क्षेत्र भित्रका स्मारक क्षेत्रहरू मध्ये पाँच क्षेत्रको वर्गीकरण सम्पन्न गर्ने	४००	३ पटक बोलपत्र गर्दा पनि उपयुक्त बोलपत्र नपरेको र अन्य उपायबाट काम गराउन खोज्दा समयभाव भएकोले कार्य प्रगति हुन नसकेको ।	
१५.	मापदण्ड अनुसार घर निर्माण गर्ने निजी घरहरूलाई सहूलियत स्वरूप रकम दिने कार्य सालबसाली पूरा गर्ने	५००	सहूलियतको लागि कुनै माग भई नआएको ।	
१६.	सम्पदा संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न निकायलाई दश दिनको तालिम दिने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	१००	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको ।	
१७.	स्मारकहरूको पुरानो फोटोहरू प्रदर्शन गर्ने र तीन उत्कृष्ट फोटोहरूलाई पुरस्कृत गर्ने ।	७५	२ पटक सूचना प्रकाशित गर्दा पनि फोटो प्राप्त नभएको	

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
१८.	सिन्धुली गढीको नक्शा तयार गर्ने तथा संरक्षण गर्ने आवश्यक ल.ई. बनाउने कार्य पूरा गर्ने	६०	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
१९.	चाँगुनारायण क्षेत्र			
	१९.१ चाँगुनारायण मन्दिरको गजूर छाना जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने । (२२५ ब.मी.)	१,२००	" "	
	१९.२ चाँगुनारायण स्थित ढोका टोलको जर्को जीर्णोद्धार कार्य पूरा गर्ने ।	१०	" "	
२०.	चितलाङ्गको लिच्छविकालीन अभिलेखहरूलाई संरक्षण गर्ने कार्य पूरा गर्ने	१६	" "	
२१.	काठमाडौं उपत्यकाको मूर्तिहरू र अभिलेखहरूको संरक्षण कार्य शुरू गर्ने	७५	" "	हाडी गाउँस्थित सत्यनारायण मन्दिरको दक्षिणतर्फका मूर्तिहरूको संरक्षण गरिएको
२२.	रक्तकाली मन्दिर जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने	३५०	" "	
२३.	हनुमानढोका स्थित महाविष्णु मन्दिरको ४३% जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने रहेकोमा पहिले अमानतबाट गर्ने भन्ने निर्णय भएकोमा पछि नमिले भनि टेण्डरबाट गराउने भन्ने निर्णय भएकोले काम पूरा नभएको ।	२,२५०	" "	
२४.	बोडेगाउँ स्थित महालक्ष्मी मन्दिर जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने ।	३२५	" "	
२५.	क्यूरियो जाँचपास शाखामा आउने चोरी मूर्तिहरूको क्याटलग सालबसाली बनाउने कार्य सम्पन्न गर्ने ।	२०	" "	
२६.	सिन्धुली स्थित कालिका मन्दिर संरक्षण कार्य सम्पन्न गर्ने	२३२	" "	
२७.	पश्चिमाञ्चल			
	२७.१ रामग्रामको उत्खनन् कार्य जारी राख्ने	४००	" "	
२८.	लमजुङ्ग दरबार			
	२८.१ लमजुङ्ग दरबारको पटाङ्गिनी मर्मत कार्य पूरा गर्ने । (२६७ ब.मी.)	१५२	" "	
	२८.२ लमजुङ्ग दरबारको तल्लाहरूमा भुई बनाउने कार्य पूरा गर्ने । (१४०.५)	५००	" "	

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
२९.	क्षेत्रीय संग्रहालय, पोखरा २९.१ क्षे. संग्रहालयको छाना मर्मत सम्पन्न गर्ने । (४२.३ व.मी.) २९.२ पर्यटकहरूको क्यामेरा, ब्यागहरू सुरक्षित राख्ने दराज खरिद गरी संग्रहालयको टिकट, घरको वातावरण सुधार गर्ने कार्य पूरा गर्ने	२१२ ५०	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको " " " "	
३०.	क्षेत्रीय संग्रहालय, कपिलवस्तु ३०.१ कम्पाउण्डवालको बाँकी ३०% कार्य पूरा गर्ने । ३०.२ संग्रहालय ढोका संगैको जग्गा अधिकरण गर्ने कार्य पूरा गर्ने (२ कठ्ठा)	६०० २००	" " " "	
३१.	पुर्णेश्वर शिवालय पर्वतको मर्मत सम्भार सम्पन्न गर्ने ।	३००	" " " "	
३२.	मध्य पश्चिमाञ्चल ३२.१ सुर्खेत संग्रहालय भवनको छाना तथा प्यारापिठ पर्खाल मर्मत गर्ने कार्य पूरा गर्ने । (छत ढलान २५० व.मी. प्यारापिठ ९० मी.) ३२.२ संग्रहालयमा प्रदर्शित गर्न एक जनजातिको मोडेल बनाउने कार्य शुरू गर्ने अन्तर्गत मगर जातिको मोडेल बनाएको	१५० ६०	" " " "	
३३.	काँक्रे विहारको नक्शाहरू तयार गर्ने कार्य पूरा गर्ने (९०%)	७००	" " " "	
३४.	मालिकादेवी मन्दिर (अछाम) लाई जीर्णोद्धार गर्न अनुदान दिने ।	२००	" " " "	

३५. पुरातात्विक स्मारकहरूको सालवसाली आपतकालीन संरक्षण कार्य अन्तर्गत भएका कामहरूको लागि रू. १८,६६,०००/- विनियोजित भएकोमा निम्न बमोजिम खर्च गरिएको ।

क)	भक्तपुर स्थित कू सँभ्यालको	१,४०,५३९/३४
ख)	भीमसेन सत्तल, दाप्चा	१,००,०००/-
ग)	राष्ट्रिय संग्रहालय स्थित बौद्ध ग्यालरीको छाना मर्मत	२,६३,७१७/-
घ)	गारतघर, नुवाकोट	८,५६,५८१/-
ङ)	मनमैजु मन्दिर जीर्णोद्धार	५०,०००/-
च)	माइक्रोफिल्म भवनको छाना मर्मत	६५,३१०/-
छ)	मुस्ताङ्गबाट प्राप्त मानव अवशेष बचाई राख्न Air Condition Humidifier	१,३५,६६६/-
ज)	भक्तपुरमा रहेका असुरक्षित अभिलेखहरूको संरक्षण कार्य	४६,०११/-
झ)	बनारस साम्राज्येश्वर मन्दिरमा पानीको व्यवस्था सम्बन्धी कार्य गरेको	२०,०००/-

२. गोरखा दरबार क्षेत्र संरक्षण परियोजना गोरखालाई ऐतिहासिक रूपमा परिचित गराउनुका साथै गोरखाको ऐतिहासिक, साँस्कृतिक तथा पुरातात्विक पर्यटक उद्योगलाई टेवा पुऱ्याउन मद्दत गर्ने उद्देश्य महत्त्वका दरबार, मठ-मन्दिर, कोत किल्ला, ढुङ्गेधारा आदि राखिएको छ। विगत आ.व. २०४४/०४५ देखि यस महत्त्वपूर्ण सम्पदाहरूको सुधार संरक्षण तथा जीर्णोद्धार गरी परियोजना सञ्चालन हुँदै आएको छ।

गोरखा दरबार क्षेत्र संरक्षण परियोजना

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रू. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
१.	तल्लो दरबार संगैको घरजग्गा अधिकरण जम्मा तीनघर र १३ आना जग्गा	४,०००	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
२.	खोपी धाराबाट शक्तिचोक निस्कने खोल्सीमा पक्की ढलको व्यवस्था गरी सिँढी बाटो बनाउने (१२५ मी. लामो)	२,१५०	" "	
३.	पृथ्वी प्रतिमा स्थलमा लगाएको फूल बिरूवा गोडमेल र हेरचाह गर्ने ।	१५०	" "	
४.	श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाह लाई एकीकरण अभियानमा सहयोग गर्ने व्यक्तिहरूको नामावली लेख्ने कार्य	४०		सम्बन्धित निकायबाट नामावली प्राप्त नभएकोले कार्य सम्पन्न नभएको ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
५.	अनुशरण कार्य पोखरीको मर्मत र अन्य कार्य समेत गर्ने ।	१००	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
६.	गोरखा दरबार परिसर (हाता) भित्रका स्मारकहरूमा रङ्गरोगन गर्ने रसायनिक उपचार गर्ने कार्यको लागि	३९२	" "	

३. काठमाडौं उपत्यका साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण गुरुयोजना

काठमाडौं उपत्यका साँस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षणको लागि यूनेस्कोबाट तयार भएको गुरुयोजना अनुरूप काठमाडौं उपत्यकामा रहेका विभिन्न साँस्कृतिक सम्पदाहरूलाई संरक्षण गर्ने उद्देश्यले विगत आ.व. २०३६/०३७ देखि कार्य सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
१.	शंखमूल स्थित चामुण्डा मन्दिर क्षेत्रको जीर्णोद्धार कार्य शुरु गर्ने । (६६.६६%)	५००	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
२.	भीमसेन मन्दिरको बाँकी काम सम्पन्न गर्ने (४५%)	५००	" "	
३.	आकस्मिक कार्य अन्तर्गत पाटन दरबार स्थित कुमारी चोकको पूर्वी गान्होको पश्चिम तर्फ रहेको दरबार स्व्वायर भित्र अवस्थित कुमारी चोकको पूर्वी गान्होको पश्चिम तर्फ फर्केको पाखा छाना मर्मत कार्य भएको र सोही पाखा छाना मुनिबाट तलेजुको पूजा आजाको कार्यहरू गर्दाको पानी बाहिर निकास हुन (पोलिथिन) पाईप जडान गरेको । मूलचोकको उत्तर लंगको कुमारी चोकतिर फर्केको छानाको मुँसी, दलिन, टाइल, आदि फेर्ने कार्य भएको	२००	" "	

४. स्वयम्भू संरक्षण योजना

स्वयम्भूको गुरुयोजना अनुसार स्वयम्भू क्षेत्रको संरक्षण गर्दै लाने उद्देश्य अनुरूप विगत आ.व. २०४६/०४७ देखि यस योजनाले कार्य गर्दै आएको छ ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
१.	हारती माता मन्दिर जीर्णोद्धार कार्य पूरा गर्ने	५००	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
२.	पुरानो गुम्बा मर्मत सम्भार सम्पन्न गर्ने	२००	" "	
३.	एक घरको मोहडा जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने	५००	" "	
४.	सालवसाली आपतकालीन संरक्षण कार्य अन्तर्गत ज्ञानमाला भजन सत्तलको पछाडि भू-क्षय संरक्षण गर्ने कार्य गरेको	२५०	" "	

५. स्मारक संरक्षण तथा दरबार हेरचाह कार्यालय, भक्तपुर

यस अन्तर्गत चाँगुनारायण संरक्षित स्मारक क्षेत्र तथा भक्तपुर संरक्षित स्मारक क्षेत्र स्थित स्मारकहरूको संरक्षण तथा सुरक्षा गर्ने कार्य रहेको छ । साथै भक्तपुर विकास परियोजनाद्वारा जीर्णोद्धार गरिएका स्मारकहरूको अनुशरण कार्य तथा जन सहभागितामा स्मारकहरूको संरक्षण गर्ने कार्य पनि सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
१.	ज्योतिर्लिङ्गेश्वर क्षेत्र सुधार नयाँ सत्तल जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न गर्ने ।	६००	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
२.	भक्तपुर स्थित स्मारकहरूको लागि अनुशरण कार्यक्रम अन्तर्गत तब सत्तलको पश्चिम पाखाको छानाको काम सम्पन्न गरेको	७००	" "	

६. काभ्रे एकीकृत आयोजना

काभ्रे जिल्ला अन्तर्गतको ऐतिहासिक ७ गाउँ-पनौती, बनेपा, धुलिखेल, चौकोट, साँगा, नाला र खडपुमा रहेका प्राचीन स्मारकहरूको संरक्षण सम्भार गरी उक्त स्थानहरूलाई साँस्कृतिक पर्यटक स्थलको रूपमा विकसित गर्ने यस आयोजनाको उद्देश्य रहेको छ । काभ्रे जिल्लाको कृषि क्षेत्रको विकासमा यथोचित सहयोग पुऱ्याउने एवं त्यहाँ रहेका विद्यालय भवनहरूलाई पुनर्स्थापना गर्ने समेत यस आयोजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

क्र.सं.	कार्य विवरण	वार्षिक बजेट रु. हजारमा	लक्ष्य परिमाण प्रगति परिमाण	कैफियत
१.	सामाजिक कार्य:- नाला भगवती मन्दिर, धुलिखेल नारायण मन्दिर, बनेपा भीमसेन पाटी, पनौती लाछीपाटी तथा रत्नचुडेश्वर नि.मा.वि. नाला	९,०६०	लक्ष्य अनुसार कार्य सम्पन्न भएको	
२.	कृषि विकास कार्य:- माहुरी पालन कार्यक्रम, बाखा पालन तथा कृषि कार्यक्रम गरिएको ।	२,७००	" "	
३.	प्रशासनिक कार्य	५,४४०	" "	

विभागबाट सम्पन्न अन्य कार्यहरू

माथि उल्लेखित गरिएका विकास कार्यक्रमहरूको साथसाथै विभागका केही महत्त्वपूर्ण गतिविधिहरू निम्न अनुसार रहेका छन् ।

जात्रा, पर्व र नाचहरू

परम्परादेखि चल्दै आएको जात्रा नृत्य एवं पूजाहरू निरन्तर रूपमा सञ्चालन भइरहोस् भन्ने अभिप्राय अनुरूप यस विभागले सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई आर्थिक अनुदान दिँदै आएको छ । सोही अनुरूप आ.व. २०५७/०५८ मा विभिन्न नाच, जात्रा पर्वहरूलाई निम्न अनुसारको आर्थिक अनुदान उपलब्ध गराइयो ।

साल बसाली यस विभागबाट अनुदान पाएका

नाच जात्राहरू	रकम
१. महाकाली नाच भक्तपुर ६ थरी	७,२६०
२. रामचन्द्र नाच	७,२६०
३. दश अवतार नाच, त्रिपुरेश्वर	१०,८९०
४. भैरवनाच, हल्चोक	६,०५०
५. लाखे नाच, मजिपाट	६,०५०
६. गाउने ठाडी, यटखा	१,८१५
७. कार्तिक नाच, ललितपुर	३७,५१०

८. माघ जात्रा, वटु ४,८४०

९. हात्ती नाच, किलागल ३,०२५

१०. भीमसेन जात्रा, ललितपुर ३,३००

११. कृष्ण पूजा, ललितपुर ३,३००

१२. न्यकुजात्रा मतया, ल.पु. १६,३००

१३. अष्टमातृका (गँप्याखँ), ल.पु. २५,०००

द्रष्टव्य:- सम्पूर्ण नाच र जात्राहरूलाई प्रत्येक दुई वर्षमा अनुदान रकममा १० प्रतिशत थप गर्ने गरी मं.प. को निर्णय भएको अनुसार गर्ने गरिएको छ ।

विभागबाट पटके अनुदान प्राप्त नाच तथा जात्राहरू

१. दश अवतार नाच, त्रिपुरेश्वर रु. १०,०००

२. फर्पिङ्ग कार्तिक नाच, फर्पिङ्ग रु. १०,५००

३. निरञ्जना भगवती जात्रा, नुवाकोट रु. ६,०००

छायाङ्गन सहमति

संरक्षित स्मारक क्षेत्रहरू भित्र चलचित्र, टेलिचलचित्र, वृत्तचित्र आदिको छायाङ्गन गर्न चाहने स्वदेशी वा विदेशी व्यक्तिहरूले निर्धारित दस्तुर तिरी यस विभागको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने प्रावधान रहे अनुसार आ.व. २०५७/०५८ मा फिल्म छायाङ्गन सहमति प्रदान गरेको संख्या ३३ वटा मध्ये स्वदेशी ९ र विदेशी २४ रहेका छन् ।

नक्शा पास तथा सिफारीश

विश्व सम्पदा सूचीमा समाविष्ट संरक्षित स्मारक क्षेत्रमा घर वा भवनको निर्माण, मर्मत, थपघट वा पुनः निर्माण गर्न चाहने व्यक्तिले पेश गरेको नक्शामा पुरातत्त्व विभागको स्वीकृति लिनुपर्ने प्रावधान रहे अनुसार आ.व. २०५७/०५८ मा ललितपुर क्षेत्रको १५, हनुमानढोका क्षेत्रको ७, भक्तपुर क्षेत्रको ७, स्वयम्भू क्षेत्रको १, बौद्धनाथ क्षेत्रको ४, पशुपतिनाथ क्षेत्रको २, एवं चाँगुनारायण क्षेत्रको २ गरी जम्मा ३८ थान नक्शा पासको लागि स्वीकृत भई गएका छन् ।

यसैगरी संरक्षित स्मारक क्षेत्रमा बनेका घरहरूको बेच विखन, बन्धक, धितो, दान, दातव्य र बक्सपत्र आदिको लागि पनि मालपोत कार्यालयलाई पुरातत्त्व विभागबाट सिफारीशको लागि पठाइने प्रावधान रहेकोमा पशुपति क्षेत्रमा नामसारी १, ललितपुर क्षेत्रमा बिक्री ५, बक्सपत्र २, नामसारी १, दृष्टि बन्धक २, भक्तपुर क्षेत्रमा बिक्री १, स्वयम्भू क्षेत्रमा नामसारी १, बेचविखन २, दृष्टि बन्धक २, शेषपछि बक्स पत्र १, अरूलाई राजिनामा बक्स पत्र-१ रैकर परिणत दर्ता १ रहेका छन् ।

क्यूरियो सामान जाँचपास

एकसय वर्ष ननाघेका आधुनिक हस्तकलाका वस्तुहरूको नेपालबाट निकाशी गर्नु पर्दा पुरातत्त्व विभागबाट जाँचपास गर्ने प्रावधान रहेकोमा गत आ.व. मा ५,०६,२७४ थान विभिन्न क्यूरियो सामानहरू जाँच गरी जाँचपास प्रमाण-पत्र वितरण गरिएको थियो ।

यसैगरी गत आ.व. मा प्रहरीद्वारा पक्राउ गरी आवश्यक खोज अनुसन्धान गर्न पुरातात्विक प्रतिवेदनको लागि यस विभागमा पठाइएका विभिन्न मूर्तिहरू र अन्य हस्तकला सम्बन्धी वस्तुहरू १०४ थान रहेका छन् ।

श्री ५ महेन्द्र प्रकृति कोष तथा अमेरिकन हिमालय फाउण्डेशनको सहयोगमा साण्डेय केन्द्रो एशोसियट्सबाट जीर्णोद्धार भइरहेको लोमाङ्गथानको थुप्चेन गुम्बा एशोसियट्सको अनुरोधमा यस विभाग सहभागी भई आएकोमा स्मारकसंगै बनाइएको मोटर बाटोले सम्पदालाई

हानी पुऱ्याउने हुँदा यस सम्बन्धमा अग्रिम कारवाही भइरहेको ।

श्री ५ को सरकार र इटालीको ISIAO संग भएको सम्झौता अनुसार वि.सं. २०५७ को हिउँदमा कपिलवस्तु जिल्लाको पिपरीमा उत्खनन् तथा वाणगंगा र कोठी नदीको बीचको भू-भागको पुरातात्विक सर्भेक्षण सम्पन्न भएको ।

श्री ५ को सरकार र बेलायतको क्याम्ब्रीज आर्कियोलजिकल युनिट बीच भएको सम्झौता अनुसार वि.सं. २०५६/०५७ मा कास्की र लमजुङ्गको कोला क्षेत्रमा पहिलो सिजनको उत्खनन् भै त्यसको प्रतिवेदन प्राप्त भइसकेको ।

श्री ५ को सरकार र बेलायतको क्याम्ब्रीज आर्कियोलजिकल युनिट बीच भएको सम्झौता अनुसार वि.सं. २०५७ को आश्विन र कार्तिकमा जुम्लाको सिञ्जामा पहिलो सिजनको उत्खनन् सम्पन्न भएको ।

यस विभागबाट सर्भेक्षणको क्रममा कास्की जिल्ला कालिका गा.वि.स. वडा नं. ८ भैसेमा जीवास्ममा परिणत भएका रूखहरू फेला पारेको ।

बुटवल नगरपालिकाको अनुरोधमा यस विभागबाट बुटवल नगरपालिका वडा नं. ३ जीतगढीमा उत्खनन् कार्य गरेको ।

प्राविधिक सहयोग

पुरातत्त्व विभागले विभिन्न निकायहरूलाई प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउँदै आएकोमा गत आ.व. २०५७/०५८ मा निम्न कार्यहरूको लागि प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराएको थियो ।

श्री संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको आ.व. २०५७/०५८ को स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार यस विभागका प्राविधिकहरूबाट गरिएका कार्यहरू यसप्रकार रहेका छन् ।

१. श्री गुप्तकालीन मन्दिर, ठूलो पोखरी जीर्णोद्धार, कास्की
२. श्री कुम्भेश्वर मन्दिर मर्मत सम्भार, ललितपुर
३. श्री बढिमालिका तथा नाटचेश्वरी भगवती मन्दिर जीर्णोद्धार कैलाशमाण्डौ, बाजुरा
४. श्रीवैद्यनाथ मन्दिरको यज्ञशाला र कीर्तन गृहको मर्मत, अछाम

५. सेतोपाटी जीर्णोद्धार, नुवाकोट
६. हरिसिद्धि भवानी मन्दिरको छाना छाउने काम, ललितपुर ।
७. यम्पी महाविहारमा तेलीया ईटा छाप्ने कार्य, ल.पु.
८. टुडौलदेवी मन्दिर जीर्णोद्धार, काठमाडौं
९. दुर्लुङ्गकोट, भुमे स्थान जीर्णोद्धार, पर्वत
१०. वाराही चोर्छेँ जीर्णोद्धार, भक्तपुर
११. गणेश स्थान जीर्णोद्धार तथा वातावरण सुधार, सिन्धुली
१२. चित्रे गुम्बा जीर्णोद्धार एवं माई पोखरी जीर्णोद्धार, इलाम
१३. शिव मन्दिर जीर्णोद्धार एवं वातावरण सुधार, इलाम
आ.व. २०५७/०५८ मा प्राप्त भएका निवेदनको आधारमा स्थलगत अध्ययन गरी निम्न स्थानको प्रतिवेदन तयार गरिएका छन्—
१. छाचोक स्थित गुफा, सिलजुरे गा.वि.स. वडा नं. ९, कास्की
२. पाल्पास्थित तानसेन दरबार, अमरनारायण मन्दिर, अर्गली दरबार र रानीघाट दरबार
३. फर्पिङ्ग वज्रयोगिनीमा बत्ती बाल्ने पालाहरू राख्ने सम्बन्धमा ।
४. ज्ञानेश्वर नानक मठ
५. विष्णुदेवी मन्दिर, तीनथाना
६. गोकर्णेश्वर महादेव मन्दिर
७. का.जि. महादेवस्थान गा.वि.स. स्थित मातातीर्थ, तथा गोकर्णस्थित पाटी र सत्तल
८. सिराहाका मन्दिरहरू
९. गोकर्णेश्वर पाटी
१०. चाबहील गणेशस्थान
११. जीतपुर फेदी शिद्धेश्वर महादेव र जीतपुर फेदी ५ माने
१३. ल.पु. लामाटार स्थित श्रृङ्ग ऋषिको गुफा
१४. सत्यनारायण मन्दिर, हाँडीगाउँमा शौचालय निर्माण
१५. का.जि. रामकोटको शिलापत्र उतार
१६. इन्द्रायणी गा.वि.स. कुसुमथली सेतीदेवी
१७. दक्षिणकाली फर्पिङ्ग बजारको शिखरापुरमा संग्रहालय निर्माण
१८. धुलिखेल स्थित श्वेत भैरव मन्दिर
१९. गुल्मी स्थित इस्मा भगवती र इस्माकोट
२०. टोखा चण्डेश्वरी
२१. बाल्मीकी आश्रम
२२. डडेल्धुरा असिग्राम मन्दिर
२३. लेखनाथ मार्गको कुलदेवता थान
२४. दयाश्वर महादेव मन्दिर
२५. बाघभैरव मन्दिर स्थित महादेव मन्दिर
२६. कीर्तिपुर चिलंचो चैत्य
२७. श्वेत भैरव मन्दिर र परिसर, धुलिखेल
२८. नयाँपाटी, संखुपाटीचौर
२९. त्रिवेणीघाट, पनौती
३०. वटुटोल स्थित नाथेश्वरी गुठीघर
३१. सुन्धारा, काठमाडौं
३२. पुल्चोक स्थित पाटी, ललितपुर
३३. खिउल्ह टोलको नारायण मन्दिर, भेडासिं
३४. ठमेल वडा भवन अगाडिको गणेश र महाकाल मन्दिर
३५. ठिमी स्थित जिस्वावाहाल
३६. सिद्धि गणेश चोर्छेँ, भक्तपुर
३७. सतासीधाम-७ को चिलागढ
३८. का.म.न.पा. जैसिदेवल मन्दिर
३९. टुटेेश्वर महादेव मन्दिर, महोत्तरी
४०. दक्षिणकाली गा.वि.स. कोछुटोलको सत्तल